

Библиотечка журна «Байр»

Хальмг теегин аһрусд = Животные калмыцкой степи / [барт белдснь Атхан Байрта; зурач Бадендэн Сергей]. – Элст: Б-чка журн. «Байр» («Радость»), 2001. – № 9. – 16 х. – Текст: непосредственный.

Арат

Мана өргн теегт аратмуд олн. Арат – йир мектэ аң. Арат күүг меклдгинь хальмгин болн талдан келн улсин туульдс келгднэ. Бийнь шар өңгтэ, ут сүүлгэ, шовһр хоңшарта ач. Увлин цагт арат икэр өлсхлэрн, сөөд эмтн бээдг гермүдүр өөрдэд, хашаһар орад така, нуһс, һалу хулхална. Аратын ик ээмшгта хортнь – нохас болн аңһучнр.

Бавуха

Мана теегт долан зүсн бавуха бээнэ. Нисч йовх бавуха зуг өрүн эрт эс гиж асхн бүрүллэ үзгднэ. Бавуха күрң өңгтэ нооста, живрнь болхла нимгн. Эн йир өвэрц аң.

Бавуха хорхасар хот кенэ. Хур-чиг орсн цагт, бавуха нисхш, бултна. Киитн эклхлэ, эдн дулан орм хээж авад, үвлин дуусн унтна.

Барда

Барда йир сээхн аң. Энүнэ цогц утарнь 25-30 см күрнэ. Бээсн бийнь цоохр, толһа хажуһарнь шар, хоңшарин үзүр болн тавгнь цаһан өңгтэ болна.

Барда чиигтэ һазрт бээршлхдэн дурта. Тиим һазрт тэрэ-темсн, өвсн сээнэр урһдм. Намр ирхлэ, хотан белднэ. Эврәннь ичәһән буудяһар, бурчгар, зармар, эрднь-ишәр, боднцгар болн нань чигн хотар дүүргнэ.

Барда хулһн сарла нөөртән орна. Увлин дуусн унтчкад, невчк дулархла, нүкнәс һарна. Барда арвн кичг һарһна.

Барда – зөргтэ аң. Хаалһднь дээсн харһхла, терүг ээлго дээлхдән белн. Энүнэ хортн – арат, кирс, ноха болн аңһучнр. Барда селәнэ эдл-ахун хортн.

Гөрәсн

Гөрәсн – нег бээрндән бээдго аң. Эдн нег ормдан зогсж идшлхш, шимтэ өвс хээһэд частан жирн-далн дууна һазрт гүүж цаддг. Жигтэ соньн хамрарн альд усн бээхинь алдл уга меднэ. Бөгдиһэд, теегәр гүүсн гөрәсиг ик холас таньж болхмн.

Терүг ямаранчн аһруснла дүнцүлж болшго. Холас гүүж йовх гөрөсдиг хэлэхлэ, мел салькнд туугдж йовх өргн үүлн болж үзгднэ.

Гөрөсн болһн, садын салсн ацмуд мет, сарвһр хойр өвртэ. Энүнэ өвриг сээнэр шинжлхлэ, бичкн-бичкн билцгүд хоорнднь наалдулад кеж гиһэд келж болхмн. Тер «билцгүд» гөрөснэ насинь медүлнэ. Дөкэд тер өвр, нарнд хэлэхлэ, герлтнэ. Ик кезэнэс нааран гөрөснэ өвриг кү эмндг эмд олзлна.

Зара

Зара гидг аңгиг мана һазрт хара биш үзж болхмн. Эн аң йир саг, тегэд зуг асхар теегин хаалһд, хөөнэ хошин өөр, модн урһдг һазрт һарад, хот хээнэ. Зара нурһлж оln-зүсн хорхаһар хот кенв. Садт, һарудт бээдг зара хорта хорхасиг хораһад, ик тусан күргнэ. Хулһниг бас зара хорана. Зәрмдән мекләсэр, моһасар эн тежэл кенэ.

Намр ирсн цагт хорхас, мекләс, моһас үзгддгән уурна. Иим цаг ирхэс урд тарһлчксн зара, киитн ирсн цагла нөөртән орна. Үвлин дуусн унтчкад, моһа-мөрн сард зара серэд, сергэд хотан хээдг болна.

Зара киитнэс ээнэ, киитн эрт ирсн цагт зарас икэр хорна. Заран хортн – арат, шар шовун.

Зурмн

Зурмн хальмг теегт олар бээнэ. Эдн – селэнэ эдл-ахун хортн. Эдн тэрэ иднэ, ташр гем тархана. Зурмн олар бээдг һазрт арат, теегин һард шовун, күрн бас харһна, юңгад гихлэ эдн зурмар тежэл кенэ.

Зурмн нүкнэсн бултаж һархла – хавр ирсн темдг. Халун чаңһ болхла, зурмн нүкндән орад амрна. Лу, моһа сард зурмн нүкнэсн һарч ирнэ. Хаврар зурмн кичгленэ, 5–9 кичг һарһна. Сар болад экнь кичгүдән хайчкна, кичгүд бийснь бийдән тежэл олна.

Кирс

Мана һазрт кирсмүд олар харһна. Кирсмуд эврәннь өңгәрн аратын бээдлтэ. Зуг аратас хойр дам бичкн болна. Дөкэд аңгин сүүлиннь үзүрнь харвцр өңгтэ болхла, аратын – цээвр болна.

Үвлин арснь йир нигт, нөөлүртэ, жөөлн. Эн күрң – борвцр өңгтэ, булын үзүрнь цээвр болна.

Кирсмүд хулһнар, зурмар болн мөрн-ялмар тежэл кенэ. Зәрмдән моһа, гүрвлдэ болн хорхасд аңһучлна, шовуд чигн бэрнэ, эднэ өндгнэс бас жигшхш.

Күрн

Мана орн-нутгт хойр зүсн күрн бээнэ. Эннь: ө-шуһу модна хар өңгтэ күрн болн теегин цаһан өңгтэ күрн. Хальмг Таңһчд теегин күрн олар харһна.

Теегин күрн ө-шуһу модна күрнлэ зангарн болн бээдләрн эдл, зуг цогцнь утарн ик, 50 см күрнэ. Эн нэрхн, ут цогцта, бичкн шар, зәрмснь цаһан өңгтэ болна. Бээсн бийнь күрң, гесн, күзүнэ өөркнь цээвр өңгтэ. Ардк көлмүднь невчк ут, өмнкснь ахрхн.

Өршэңгү уга, догшн аң. Нурһлж зурмар, хулһнар мөрн ялмар хот кенэ. Номтһрин тоолврар, эдн жилдән 200-300 зурм болн хулһн уга кенэ.

Күн болһн күрниг ямаранинь медхин кергт гертән такас бэрх кергтэ. Яһад гихлэ, такан үнр соңсхла, эдн хулһнан нүкэр чигн багдад орж чадхмн. Күрн эврәннь үнрәрн такасиг согтачкад, теднэ цусинь шимэд авчкна.

Норка аң

Норк аң – йир үнтэ арста аң. Энүнэ арсн ке сээхн болчкад, йир бат.

Сунгдсн нурһта, ахрхн көлтэ аң, утдан 28–43 см күрнэ. Норк аң болн теегин күрн хойр нег-негнәннь бээдлтэ. Зуг усна хулһнан көлин хурһдын хоорндк сәрснь зузан болна. Сүүлнь ахрхн.

Эн аңгин зуна арснь зузавцр болчкад ахрхн нооста, ахрхн үвлэр арснь нигт нооста, бат. Бээсн бийнь күрң, болв геснь цээвр. Энүнэ урлнь болн өргнь цаһан өңгтэ. Зәрм ангудын күзүнэ дор болн чеежднь цаһан толвс харһна.

Норк аң заһсар, меклэхэр болн хорха-хотар тежэл кенэ.

Туула

Туула – ут сертхр чиктэ аң. Энүнэ хойр ар келнь ут, өмнк көлмүд ахрхн болна. Гүүлһнд эн йир тааста. Дэкэд туула заяни ээмтхэ аң гиж олн дунд келгднэ. Тернь тиим болхий? Зоолог П. А. Мантейфелин хэлэцэр тернь тиим биш. Эн зоолог кеер үзж: идшлж йовсн мөрн генткн амрч кевтсн туулаг үргэж. Туула мөрнэс үргх биш нам эргж азад, тавгарн мөриг цокж. Цокулсн мөрн талдан ормур темцв, туула ормасн кендрсн уга. Яһад гихлэ, туула эзлсн ормасн һарч гүүхш. Зуг дээсн өөрхн харһхла, эн гүүж одна.

Туула шарлжн өвсэр тежэл кенэ. Үвлд модна уңг болн бүчр иднэ. Энүнэ хортн – арат, чон, кирс болн аңһучнр.

Мана теегин туула бор болна. Бор зүсн теегин өңглэ таарна. Бор болсн бийнь зунд шарлна, үвлд хоовр болж хуврнэ.

Үвлд цас малтад, кевтр кеж авна. Туулан ноосн нигт, туула киитнэс ээхш. Туула жилд һурв дэкж төл авна. Ноһала, девэлэ, кирүлэ һурвн гидг.

Ноһала – хаврин ноһанла һарсн төл. Девэлэ – зуна төл. Кирүлэ – намрин төл.

Ноһан өвсн, девән өвсн гиж келдг. Хаврин өвсн – ноһан. Зуна өвсн девән (бор). Тиимэс – ноһала, девэлэ хойр – дулан цагин төл. Кирүлэ – намрин кирү унсн, киитн цагла һарсн төл.

Халюн

Нуурмудын көвөд халюн бээршлнэ. Халюн ут догцта, 55-95 см күрнэ. Эдн уснд өөмхдән йир дурта. Халюн ахрхн көлтэ, хумснь муха. Көлмүднь өөмлһнд тааста болна.

Халюн бийнь күрң өңгтэ болв геснь цаһан өңгтэ. Ут сүүлтэ, ахр килһстэ халюн уснд орхла, арснь норхш.

Заһсн бээдг уснд халюн олар харһна. Эдн сазнар, цурхар болн нань чигн заһсар тежэл кенэ. Зәрмдән мекләд, шовунд аңһучлна. Хотан хээхд эдн бүрүллэ һардмн. Адһл уга усчсн заһсиг гесн-гүзәнэснь эс гиж нурһнаснь шүүрэд бөрнэ.

Чон

Хальмг теегт бээдг хээрлт уга махч аң – чон. Эн нурһлж хулста һазрт бээршлнэ. Йир мектэ, саг аң. Икэр хот идэд цадсн цагтан долан хонгтан өлн бээвчн, чинәһән алдхш.

Чон дулана цагт шову, зурм, хулһн, туула бәрж иднэ. Үвлднь, түрү үзхләрн, чон эмтн бээдг бээрнүр өөрдж ирад, эдл-ахуд ик хорлтан күргнэ. Идхэсн үлү, бод мал, нег үлү, хөд ална. Хөөдиг боорлад-боорлад хаяд йовхдан дурлна.

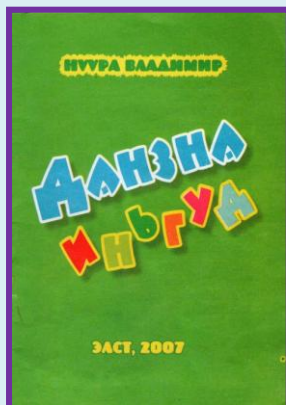
Тер учрар теегт бээх чонмудын тооһинь медлһн – кергтэ төр.

Чон тавн-арвн кичг һарһна. Күс дундур сард эврэ үсәрн тежәккэд, эдн хөөннь кичгүдән малын махар асна.

Ялмн

Ялмн мана теегт хатяр биш. Эн аң көдө һазрт бээхдән дурта. Мана теегт тавн зүсн ялмн бэәнэ. Ялмн урһмл, энүнэ эк, уңг иднэ. Ялмн йир хурдн аң, ардк хойр келнь ут болчкад йир күчтэ. Тегэд эн холд һәрәдж чадна.

Ялмн нүкнд бээнэ, асхнд, сөөд нүкнэсн һарч хот хээнэ, өр цээхлэ дэки
нүкндэн орна. Ялмн хурц нүдтэ, сонр чиктэ, үнр сээнэр меддг аң.

Нуура, В. Данзна иньгүд = Друзья Данзана / Нуура Владимир. – Элст: Б-чка
журн. «Байр» («Радость»), 2007. – № 11. – 16 х. – Текст: непосредственный.

Богшурһа

Бор-бор богшурһа,
Боодгин усн бутьхгта.
Шар-шар богшурһа,
Шатта худг булгта.
Хар-хар богшурһа,
Хагин усн хужрта.
Элен деер келврнэ,
Элкэн шовун бүлэлнэ.

Кирулә

Намрин кирү унна,
Нарн дуту болна.
Кесц дунд туула
Керсү үрэн саатулна.
Цасн орхла, туула
Цаһан девлэн өмснэ.
Хойр чикнь сертэнэ,
Холас э соцсна.
Көвкр цаһан булта,
Көр дунд бултна.
Кирулә унхла
темдглнэ.

Бор туула

Бор туула,
Бобн туула.
Хурц нүдтэ,
Хурдн келтэ.
Бор туула,
Бобн туула
Нанла наадна
Нар белглнэ.
Бор туула,
Бобн туула.
Ноханд дурта,
Ноханас ээнэ.

Зурмн

Зунин халун өдрлэ
Зурмн кеер чичкннэ.
Өвсэн идэд тешкэнэ,
Өөкн халхнь тертэнэ.
Шимтэ өвсэн цуглулна,
Шинрэд, ноосн хагзлна.
Бор толһа деерэс
Бозлг теегэн хээхнэ.

Санжин, Н. Цецгүд = Цветы: [книжка-словарь-раскраска] / Санжин Николай; рис. О. Рагозиной. – Элст: Б-чка журн. «Байр» («Радость»), 2009. – № 7. – 16 х. – Текст: непосредственный.

Бадм цецг – лотос

Цегэн усн мет
Эрун бадм цецг,
Цаһан идэн мет
Эдстэ бадм цецг!

Көк цецг.
Көк шир
Кен өгсмби?
Гегэтэ теңгр
Герлэн тусхаж!

Бамб цецг – тюльпан

Теегин ке,
Тенгрин зе –
Бамб цецг –
Байрин темдг.

Лиш цецг – гвоздика

Ут келтэ
Лиш цецгин
Улан толһань
Лаңрад нээхлнэ
Өдр чилхлэ
Нэрн толһань
Өр цээтл
Нөөртэн орна.

Жамб цецг – одуванчик

Халун салькнд
Шар толһам
Хүврэд, хагсад,
Цаһан болна.
Бийим, көвүн,
Бичэ көндэ –
Бужһр толһам
Бүтрхэр бээнэ.

Май цецг – ландыш

Май цецг
Өогн намчта,
Май сарла
Өңгэн геенэ.

Камб – ромашка

Камбин үнр кацкнна,
Күүкд камб таслна
Олн цаһан делвнь
Олнд олзан күргнэ.

Нил цецг – фиалка

Ниднэк өвсн заагас
Нил цецг бултана.
Цецкр өңгтэ делвнь
Цевр аһарт чичрнэ
Күн болһнд харһхш:
Кишвэн нүднэс бултна,
Кишгтэ күүнэ һарт
Кергтэ эм болна.

Көк цецг – василёк

Тэрэн заагт,
Кевс мет,
Тенд-энд

Оошк цецг – роза

Оошк цецг ончта –
Байр-бахмж үүдэнэ.
Олн цецгүд дундас
Бээдл-зүсэрн йилһрнэ.

Серүн цецг – нарцисс

Серүн цецг
Садт урһна,
Намч делвнь
Нарнас бултна.

Хоңхла – колокольчик

Хонхла цецг
Хотхрт жиңнэ,
Хорха-меклэд
Хоңх болна.
Хур орхинь
Хоңхла меднэ,
Хурин өмн
Хоңхнь хаагдна.

Цаклдг – ирис

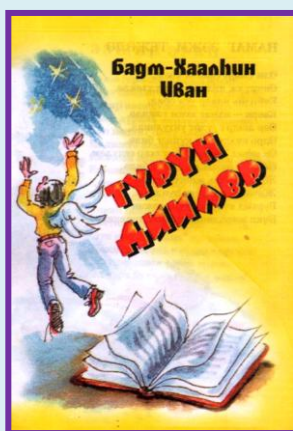
Шар, цаһан, улан
Цецгүдэр цаклдг цецгэлнэ,
Цевр һазрт цаклдг
Цальгрсн цецгүдэн цацна.

Цасн цецг – подснежник

Цасн эклэд хээлнэ,
Цээһэд усн мелмлзнэ,
Цэвдр, цэкр өнгэр
Цасн цецг бултана.

Цецкрдэ – незабудка

Олн цецкр цецгүдэр
Цецкрдэ цецгэлнэ.
Өр цээсн кемлэ
Цецкрдэ каңкнна.

Бадм-Хаалһин, И. Түрүн диилвр = Победа / Бадм-Хаалһин Иван; зурач Бадендэн Сергей. – Элст: Б-чка журн. «Байр» («Радость»), 2003. – № 1. – 16 х. – Текст: непосредственный.

Бамб цецгүд

Дуунд оньдин ордг,
Домгд чигн келгддг,
Делдэч йиртмж заядг,
Делвэсэн нээж урһдг.
Эрэ шавшлһас өөдлсн,
Эрүн нарна герлэр
Асхна аньсн нүддэн

Ааһшң анһаж секхлэ,
Басл һээхм агчм –
Бамб цецгэс сэрхлэ.
Хальмг сээхлэс кеерэд,
Хүрмэн угтсн болна.
Хуур, бүшкүрин айсар
Хаврин теегм чашкурдна.

Хавр

Мөрн сар ирнэ.
Мандлж нарн гилвкнэ.
Мануртж тег суняна.
Мал-аһрусн идшлнэ.
Көвкр цаһан үүлн
Көк теңгрэр нүүнэ.
Каңкнсн зүсн өвсн
Кевсшң һазр бүркнэ.
Тоһруд үүрэн эргнэ,
Торһа деер жиргнэ,
Зурмн ормалдж чичкннэ,
Зулж цоонгур орна.
Хаврин хоңһр салькн
Халх таалж үлэнэ.
Бамб цецгүд нээхлнэ,
Бээдлэрн нүд авлна.
Өврмжтэ сээхн цаг!
Өргмжэр чеежм дүүрнэ.
Дүркрсн йиртмжд байснав,
Дурна шүлгэн айслнав.

Материал подготовлен
сектором библиографии детской литературы